

Kalapos gáborok

Vagyoni reprezentációk és térátalakulási folyamatok Nyáradkarácsonfalván

A nyáradkarácsonfalvi cigányság az erdélyi kalapos gábor közösségek egy sajátos csoportja. Ez a csoport hamar létrehozta a saját és egyben a csoporttól jól elkülönülő vallási, társadalmi, vagyoni és szociokulturális mezejét. E társadalmi tér kialakítása mint önreprezentációs tényező a cigányság részéről tudatos folyamat, amely távolról sem konfliktusmentes. Az önreprezentáció során kibontakozó konfliktus egyik vonala a kifelé irányuló mozgásban, a cigány–magyar, magyar–cigány kapcsolatokban nyilvánul meg, a másik vonal a befelé irányuló, egymás közötti, egymással szembeni önmeghatározásban, az alá- vagy fölérendelő társadalmi viszonyban jelenik meg. Ez a tanulmány ezt a folyamatot igyekszik vázolni.

A karácsonfalvi cigányság jelenlegi gazdasági-térbeli potenciálja

Nyáradkarácsonfalva (Crăciunești) Dózsa György (Lukafalva) mellett az Alsó-Nyárad mente egyik községközpontja. A nyáradkarácsonfalvi cigányság az erdélyi kalapos gábor közösségek azon (a helyi és magyarországi média által is megjelenített) csoportja, amely egy adott erdélyi magyar településszerkezeten belül társadalomelméleti vonatkozásban rövid időintervallumban létrehozta a saját és egyben jól elkülönülő vallási, társadalmi, vagyoni és szociokulturális mezejét. E társadalmi tér kialakítása mint önreprezentációs tényező a cigányság részéről tudatos folyamat, amely korántsem konfliktusmentes. Az önreprezentáció során kibontakozó konfliktus egyik vonala a kifelé irányuló mozgásban, a cigány–magyar, magyar–cigány kapcsolatokban nyilvánul meg, a másik vonal a befelé irányuló, egymás közötti, egymással szembeni önmeghatározásban, az alá- vagy fölérendelő társadalmi viszony kényszerpozícionáltságában sejlik fel.

A karácsonfalvi kalapos gábor közösség önreprezentációs munkája a belső és külső konfliktusforrások megléte mellett is igen erős. Más kutatások is kiemelik, hogy e közösség saját településének *társadalmi jelentőségét és hírnevét* hangsúlyozva olyan metaforákkal él, mint a „Nagy falu” (*Baro gav*) vagy a „Centrum” (*Čentro*; Berta 2005b:72). Jelen dolgozatot mindenekelőtt átfogó interpretációnak szánom, azaz a karácsonfalvi cigányság jelenlegi gazdasági-térbeli pozíciójából kiindulva szeretném összesűríteni (lehetőleg egy látószög alá rendezni) a közösség (lokális társadalom) együttélési, egymás mellett élési viszonyait, metszéspontjait. Kutatás-módszertani szempontból igyekszem a kulturális antropológiában megszokott *holisztikus szemléletmódot* alkalmazni. A vizsgált közösség kulturális aspektusból koherens, gazdasági, vagyoni értelemben viszont elkülönülő. Egykori helybeli lakosként is erőn felüli munkának tartom, hogy

jelen dolgozat keretein belül a közösség teljes kulturális életének mintáira vonatkozóan teljes leírást adjak, pusztán determinálni igyekszem a napjainkra megváltozott társadalmi viszonyokat a cigány–magyar, magyar–cigány és cigány–cigány kapcsolatokban.

A vizsgálatban három nagyobb cigány–magyar, magyar–cigány együttélési időintervallumot különíték el. Az időintervallumok a cigány közösség társadalmi státusának változásait követik, illetve az ezek következtében kitolódó és megváltozó térfelosztási gyakorlatok praxisaiba igyekszem belelátni. Az első időintervallum az 1970-es évek közepétől (amikor az első cigány család beköltözött a faluba a cigánytelepről) a rendszerváltásig tart, a második a rendszerváltást követő első évtizedre terjed ki, a harmadik pedig a közelmúltat és napjainkat foglalja magában.

A két utolsó időintervallum egyaránt megköveteli, hogy egyes szomszédos települések (amelyek Nyárádkarácsonhoz mint *comuná*hoz tartoznak, a román közigazgatási rendszernek megfelelően) gábor közösségeit is bevonjam az elemzésbe, mint a karácsonfalvi közösséggel azonos cigány (etnikai) csoportokhoz tartozókat. A szomszédos gábor közösségeknek a hagyományos mesterségük mellett megmaradt csoportja vagy közben megváltozott „mesterségük” szerinti csoportjai különböző vagyoni helyzetű és státusú családokat foglalnak magukban, amelyek tagjainak „mi” tudata erősen differenciált. Ez a fajta elkülönülés hatja át magát a karácsonfalvi közösséget is, generálva nap mint nap az elhatárolódási aspektusok sorozatát.

Jelen tanulmány tematikai egységeiből ezúttal kimarad a határépítési folyamatok részletes taglalása, illetve a Hetednapot Ünneplő Adventista Egyház helyi társadalomra gyakorolt hatásának vizsgálata, ugyanis mindkét témakörre vonatkozóan a közelmúltban két dolgozatot is közreadtam (Simon 2004; 2006). A tanulmányban ennek ellenére részlegesen érintem a közösség adventista vallásgyakorlatának társadalmi aspektusait.

Végezetül fontos a magyar közösség mint a településen belüli egykori többségi csoport helyzetének interpretációja, amely maga is szegmentálódott, illetve időközben határ és mentális (többség–kisebbség elvű) társadalmi jellegű megkülönböztetések elfogadására kényszerült.

Életstratégiák, térszerkezeti átalakulások

Időrendi síkba rendezve a nyárádkarácsonfalvi cigány közösség számbeli gyarapodását igazoló írásokat kitűnik, hogy a helyi cigányság valójában nemcsak a magyarsággal szembeni számbeli fölényével hívta fel magára a figyelmet, hanem az életmódjában bekövetkező változások külső reprezentációjával is. A karácsonfalvi kalapos gáborok identitásának kifejezéséhez lakókörnyezetük tisztasága és rendezettsége, illetve gazdagsága éppen annyira hozzátartozik, mint sajátos viseletük reprezentálása.

Barabás László 1997-ben *A magyar kisebbség kialakulása Karácsonyfalván. Cigány identitás és magyar–cigány egymásmellettiesség* című írásában nem pusztán a cigány közösség nemzeti alapú elkülönüléséről, illetve a telepről a falu centrális részébe való bemozdulásáról (háztávolságok sorozatáról, ezek feltételeiről) beszél, hanem a magyarság „kisebbséggé alakulását” is taglalja. Ez a folyamat azonban már a dolgozat

során felállított magyar–cigány, cigány–magyar viszony második időintervallumát érinti. Az első időintervallumon belül (az 1970-es évektől a rendszerváltásig) valójában csak magyar–cigány viszonyról beszélhetünk, vagyis a többség-kisebbség elve ekkor még nem teljesen cserélődött fel.

A rendszerváltásig a két közösség térbeli elkülönülését jól felállított és sérthetetlen mentális-fizikai határok biztosították. A cigány közösség közel kilencven százaléka ekkor még a telepen élt. Az időközben a faluba beköltözött családok beékelődtek a falu magyarok által sűrűbben lakott részeibe. A cigány közösség (főleg az a része, mely beköltözött a faluba) kölcsönös gazdasági viszonyrendszerben élt a magyar közösséggel. Ebben az időintervallumban a faluba beköltözött cigány családok kivétel nélkül gyakorolták hagyományos mesterségüket (kelderás = 'kaldärar' csoportról lévén szó) az üstkészítést, illetve a különféle bádogosmunkát. Hagyományos mesterségük tehát nagyban kedvezett egy gazdasági alapú szimbiózisnak. A megfoltozott edények fejében leggyakrabban lisztet, szalonnát, „házikenyeret” és egyéb élelmiszert kaptak. A pálinka- és szilvafőző üstöket viszont pénzért forgalmazták, de ugyanígy pénzt kértek a házon lévő csatorna felújításáért vagy kicseréléséért.

A gazdasági szimbiózison túl konfliktusmentes kapcsolat és kulturális értelemben részleges hasonulási kedv, asszimilációs tendencia jellemezte a tárgyalt időszak együttélési viszonyait. A karácsonfalvi cigányság a nyolcvanas évek második feléig szinte kivétel nélkül a református egyházhoz tartozott. A református egyház keretében a vallás igazi megélése vagy a rendszeres hitgyakorlás a cigányság esetében sohasem következett be, talán nem is volt biztosított. Kapcsolatuk az egyházzal formális jellegű volt csupán. Az újszülött gyermekeket viszont legtöbb esetben megkeresztelték, akár magyar családokat kérve fel keresztszülőnek, illetve a halotti szertartáson igényelték a református lelképásztort jelenlétét. A vallási hovatartozás szemszögéből nézve az asszimilációs kedvet, tendenciát kiderül, hogy az említett hasonulási kedv létezett, de a kulturális disztinkciók valójában mindig ellehetetlenítették a kulturális kölcsönhatást, nem beszélve a teljes asszimilációról.

A cigány közösségen belüli vagyoni elkülönülések igazából ebben az időintervallumban veszik kezdetüket, illetve a folyamat ekkortájt válik egyre intenzívebbé. A faluba való beköltözéseket megelőzően az elkülönülés reprezentáns tere a „cigánytelep”. A cigánytelep lényegében háromszatú volt. Létezett (illetve részben létezik jelenleg is, de a telep mentális-fizikai határainak eltolódását az alábbi két elkülönülési időszakon belül taglaljuk részletesen) egy kétszatú marginális pozíció, középen a „centrummal”.

Az együttélési viszonyok első időszakának társadalmi elkülönülése már ekkor is nemzeti alapon történt, de ez az elkülönülés a mesterségbeli differenciálódást határozottabban jelenítette meg. A telep nyugati marginális területét a rostások (bőrösök) lakták. A bőrösök nemzetiségének jelentős része jelenleg is itt él, ők azok, akik legritkábban költöznek be a faluba. A keleti, marginális területen már ebben az időszakban is a különböző vagyoni helyzetű gábor családok egyvelege lakott, akik leginkább bádogosmunkából éltek. A „centrum” lakói részben a Burcsa család tagjai voltak, illetve azon gábor családok, akik a bádogosmunka mellett a marosvásárhelyi piacokon, illetve az erdélyi és romániai nagyobb városok vonzáskörzetében már árukereskedelemmel foglalkoztak.

Kereskedelmi hálózatuk kibővülése nagyfokú mobilitást követelt, de ennek feltételei nem mindig voltak biztosítottak. Sok család számára csak Marosvásárhely piacai, illetve a város vonzáskörzete jelentették a kereskedelmi területet. Az elkülönülésnek ekkor még nincsenek markáns vagyoni vetületei.

A rendszerváltást követő első évtized (vagyis dolgozatunk második időintervalluma) a cigány közösség tudatos és nemzeti szinten szerveződő térfoglalási gyakorlata, vagyis a falubeli gyors házvásárlási akciók és beköltözések időszaka.

A rendszerváltást követően az időközben kétlaki életre berendezkedett magyar lakosság több mint kilencven százaléka a nagyobb ipari centrumok privatizációja miatt visszakényszerült a létbizonytalanságot jelentő mezőgazdaságba. Vagyoni értelemben a magyar közösség is differenciálódott, illetve új életstratégiákhoz folyamodott. A magyarság gazdasági életében bekövetkező kényszerhelyzet volt az egyik oka az akció-szerű házvásárlásoknak.

A magyar közösség tagjai a szinte irreálisnak tűnő anyagi haszon reményében ver-senyszerűen kínálták házukat elsősorban a faluba már beköltözött cigány családoknak, melyekkel legtöbbször szomszéd-sági viszonyban álltak. A karácsonfalvi ház értéke azt jelentette, hogy az adott magyar család a kapott pénzből a szomszédos településeken egy, de akár két házat is vásárolhatott, netalán újabb földterületet és az ehhez szükséges mezőgazdasági felszereléseket. Egyszóval új egzisztenciát biztosított a karácsonfalván eladott ház.

Az értéken felüli házvásárlásnak és az azonnali fizetésnek is voltak feltételei. A házat vásárló cigány család kérése a magyar félhez legtöbb esetben az volt, hogy a házvásárlás tényét és annak tényleges összegét adott időszakig (akár késleltetett kiköltözéssel) ne közöljék a helybeli lakosokkal, főleg ne a cigány közösség tagjaival. A faluba beköltözött cigány család magyar szomszédjának házát titokban megelőlegezte (főleg az idősebbeket és a közvetlen hozzátartozókkal nem rendelkezőket), amelyet azután a közösen kitűzött időpontban vagy a magyar család tagjainak kihalása után birtokba vett.

A kezdeti időszakban a faluba beköltözött cigány családok egyértelműen nem tudták saját határaikat kijelölni, ugyanis mindez ekkor még függött az éppen aktuális magyar szomszédos családok házeladási kedvétől, igényétől. A szomszéd-sági kapcsolatok kölcsönös bizalmán alapuló házvásárlások hozzásegítettek egyes cigány családokat, hogy a falu bizonyos területein a magyarok házait kizárólag a saját rokonaik, hozzátartozóik vásárolják meg. A rokonok, hozzátartozók köre nemcsak a cigánytelepen élőket jelentette, hanem az új egzisztenciakeresés reményében hosszabb (ez több évet is jelenthet) ideig távol lévő rokonsági kört is újra integrálhatták a karácsonfalvi cigányság körébe. A falu kezdeti térszerkezetének alakulását a – már korábban közölt – *Objektív vizsgálat a nyáradkarácsonfalvi cigányság gazdasági élethelyzetének függvényében, és az ebből adódó elhatárolódási aspektusok a cigány–magyar együttélésben* című dolgozatomban lefektetett téziseim alapján ismertetem.

A jelenlegi karácsonfalvi cigány elit réteg elkülönülése manapság öndefiníciójában érhető tetten. Azért beszélünk aktuális cigány elitről, mert az utóbbi közel fél évszázad leforgása alatt a helyi cigány elit lényegében kicserélődött. A legkorábban betelepülő cigány családok, illetve ezek leszármazottjai közül sokan megmaradtak a hagyományos mesterségek mellett: üstkészítés, illetve -foltozás és különböző bádogosmunkák.

A hagyományos mesterségek űzése és a vele járó társadalmi presztízs ugyanakkor napjainkra érvényét veszítette a karácsonfalvi cigányság körében. Helyette inkább mérvadó és a cigány társadalmon belül is elfogadottabb lett az egyre szélesebb körű kereskedelmi haszon szülte társadalmi felemelkedés. Az ezzel foglalkozó cigány családok zöme nem tősgyökeres, sokan a nyolcvanas években települtek be, illetve házasság és rokoni kapcsolatok révén jutottak telekhez.

Az igazi tartalmi csere azonban az 1990-es évek után következett be, lényegében egy évtized alatt kialakult az új cigány elit, és itt erősen hangsúlyoznunk kell, hogy ez az elit már független a közösség történeti emlékezetében számon tartott nemzeti hierarchiától. Természetesen ez nem általános érvényű, ugyanis két-három családot – a jelenlegi eliten belül is – nagy múltú családként tart számon a lokális tudat mind magyar, mind pedig cigány részről.

A cigány elit egyik legszembetűnőbb elhatárolódási formája verbális gesztusokban fejeződik ki. A szegényekre gyakran használják a „csurár” (nyomorult, koldus) kifejezést, melynek elsősorban társadalmi elkülönülést hordozó jelentése van, és csak másodszorban életmódbeli. A szerényebb anyagi egzisztenciával rendelkező cigány családok életformája gyökeresen különbözik az elit életgyakorlatától. A kisebb vagyonnal rendelkezők köre napjainkban is a cigánytelepen lakik. Másik részük a faluban szétszóródva helyezkedik el. Az általuk lakott területeket, illetve utcákat mára már a cigány elit a falu „szimbolikusan félreértékelt területeként” (a fogalmat egy hasonló székelyföldi cigány–magyar kapcsolatokat vizsgáló írásból kölcsönöztük: Oláh 1996:184) könyveli el („Csurár utca”).

A „csurár” megnevezést csak napjainkban lengi körül a szociális, gazdasági devalválódás hangulata, ugyanis a helyi társadalmi emlékezet a „csurárokat” (bőrösöket) nevezi meg az első betelepülőkként, illetve nagy tekintélyű személyeket (például Gazdag Máté) sorakoztat fel a „csurár” nemzetiségből cigány és magyar részről egyaránt.

A társadalmi emlékezet kapcsán felvetődhet a kérdés, hogy egyes kultúrákat látszólag miért foglalkoztat jobban múltjuk visszaidézése, mind mondjuk aktuális társadalmi-szociális állapotuk. Többfajta emlékezet létezik egyszerre egymás mellett (családi, helyi, nemzeti, etnikai), ezek más és más nézeteket hívhatnak elő, de mindegyik abból indul ki, hogy mi az emlékezetre méltó. Maga a kérdés pedig magával hozza a múltfel-fogások közti szélesebb és mélyebb társadalmi konfliktusokat (Burke 2001:14–15).

A „csurár” nemzetiség egykori társadalmi presztízse feltétlenül összefügg a közösség által napjainkban is birtokolt *presztízstárgyakkal* (ezüstpoharakkal, -kannákkal). A „csurár” nemzetiség a közelmúltban több ilyen *presztízstárgyat* is eladni kényszerült adóssága fejében. A presztízstárgyak elvesztése a társadalmi státus elvesztését is jelenti, ami egyben gazdasági elkülönülés is. A presztízstárgyak gazdasági szerepének lényegi vonásai a következők: „A gábor presztízstárgy-gazdaság nemcsak reflektál a presztízsjavakká alakítható erőforrások eloszlás terén észlelhető különbségekre, vagyis nem csupán a gazdasági sikeresség direkt indexe, hanem a konstitutív politikai cselekvés (értsd ez alatt a cigány közösségen belüli státusversengés gazdasági, társadalmi aspektusait) önálló társadalmi színtere is egyben. Ez a konstitutív jelleg mindenekelőtt a presztízstárgyak értékének és a tárgytulajdonosok presztízisének a manipulálására irányuló különféle stratégiákban és technikákban nyilvánul meg.” (Berta 2005a:175.)

Az elit által szimbolikusan kreált belső határvonalakat a szegényebbek esetenként

megpróbálják semmisnek nyilvánítani. A belső határok átlépése, a bennük való mozgás szabályozott vagy rögtönzött, de semmi esetre sem tanult vagy szocializált viselkedési normákra utaló jelenség. Gyakorlatilag egy szegényebb rendű cigány család (személy) csakis erősen indokolt vagy kivételes helyzetben léphet be az elit életterébe. Nem egy esetben a cigány elit fiatalabb tagjai ellenségesen fogadják az említett szimbolikus határokon belül mozgó idősebb szegényebb rendűeket is, áthágva ezzel a kalapos gáborok egyik erkölcsi normáját, az idősebbek („o mai puro”) feltétel nélküli tiszteletét. Tehát a gazdasági alapú társadalmi deformációk képesek megbontani a kultúra által rögzített erkölcsi normákat is.

A morális közösségvállalás sem igen alakul ki az elit és a szegényebbek között. A szegényebb rendűek közül, ha valamely család a hirtelen meggazdagodás útjára lép, netalán házat szándékozik vásárolni a falu központi részében, akkor az elit az ilyenfajta mozgást hevesen elutasítja, főleg ha az általuk felállított szimbolikus határon belüli területet érinti. Az elit hajlandó akár a kétszereséért is megvenni az eladó házat, csak hogy elkerülje a szomszédosági viszonyt egy szegényebb rendűvel.

A cigány–cigány és cigány–magyar együttélés időszakának harmadik fázisa a jelen, illetve a közelmúlt egymásmellettségének mai gazdasági-társadalmi vetületeit tartalmazza. A cigány–cigány kapcsolatokban a jelenlegi elkülönülés legszembetűnőbb példája a különböző kereskedelmi ágazatokból származó haszon és az ebből egyenes arányban bekövetkező vagyoni gyarapodás szerinti elkülönülés. A helyi cigány társadalom csúcsát az arannyal kereskedők és a szélesebb – nemzetközi – kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező cigány családok képviselik. A másik réteget – az említett hagyományos mesterségekkel foglalkozókon túlmenően – a kisebb, belföldi kereskedelemmel, házalással, piacolással foglalkozók jelentik.

Tesfay Sába (é. n.) egy, a hagymásbodoni cigány közösségről szóló írásában reflektál a karácsonfalvi cigányságra, melyben kihangsúlyozza a karácsonfalvi közösség dominanciáját a gáborok nemzetségén belüli hierarchiában: „...ott élnek a gáborok [értsd: Nyáradkarácsonfalván], ők a bán fajtából valók [...] ott olyan palotákat látsz, amilyen sehol nincsen, ők gazdagok...”.

Gagy József a nyáradkarácsonfalvi cigányság számbeli fölényét egyértelműen hangsúlyozza egy, a közelmúltban közreadott írásában: „Nyáradkarácsonfalván, vagyis a régi falu területén a lakosok többsége ma már cigány anyanyelvű, cigány nemzetiségű. Igaz, a falu a huszadik század második felében összeépült Fojfalvával és Csiba-Káposztásszentmiklóssal, és az egykor négy, ma egy településen a magyarok vannak többségben. A cigányok tehát, ha így nézzük, többségben, ha úgy tekintjük, akkor kisebbségben vannak. A folyamat azonban egyértelmű: a magyar lakosság aránya csökken, a cigányé nő.” (Gagy 2002:49.)

A Nyáradkarácsonfalvával „összenőtt” települések cigány lakóival, illetve a nyáradkarácsonfalvi cigány közösséggel való társadalmi kapcsolatuk hálójára a továbbiakban még rátérünk. Gagy József írásánál maradván – a település szerkezetének megváltozását és annak prognosztikus értelemben való jobb kibontását megelőlegezve – újfent egy szövegrészletet ragadok ki fenti írásából:

„A cigányok beköltözése a főút mellé a hatvanas évektől folyamatos volt,¹ de igazából a kilencvenes években vált szembetűnővé. Mindjárt a változás utáni első években ebben a faluban a magyarok annyi pénzt kérhettek a házaikért, mint bent a városban.

1992-ben veszi meg Burcsa Mihály, a cigányok vajdája (legalábbis a magyarok vajdaként ismerték és kezelték; azt, hogy a cigányok minden családja és nemzetsége elismerte-e vagy sem, nem tudom) a református templommal szemben levő telken egy egykori földbirtokos nagy házát; ma még két vadonatúj emeletes ház is áll a régi mellett. Kicsit fennebb Gábor Demeter Kócsa nemrég vette meg az ötödik házat is, mivel öt fia van; ezek a házak egy csoportban, egymás mellett állnak. Kicsit lennebb egy nemrég megvett és elbontott régi ház helyén újat építenek. Mostanában volt, hogy a kapuban álldogáló cigány gyereket megkérdezte egy arra járó falusi ember: mi épül itt, te Rupí? A válasz, amely később bejárta a falut: palota! Kérdeztem több cigányt is: miért akarnak elköltözni a cigányok közül, a főút mellé? Néhányan azt mondták: szűk a hely, nem lehet ott építkezni. Mivel a cigány negyed a falu szélén van, s mögötte szántóföldek húzódnak, ez a válasz kétségeket ébreszt. Volt, aki azt mondta: állandó zaj, veszekedés van a negyedben, azért jobb külön. Ez már talán elfogadható érv. Senki sem említette, amit én a legvalószínűbbnek tartok: azt, hogy a múlttól szabadulva, más jövőt szeretne építeni a magyarok között, cigány, de a főút mellett lakó polgárként.” (Gagyí 2002:54.)

Napjainkra a település szerkezete, illetve az egykori centrális, szakrális terek érvényüket veszítették. Ez nem jelenti azt, hogy a magyar közösség többé már nem tartja számon a saját centrális, szakrális tereit, illetve nem követeli meg magának azt. E terek „használatában” következett be lényegi változás. Az Alsó-Nyárad mente református többségű. A református templomok előtti cinterem az egyetlen közösségi (szakrális jelentőségű) tér, ahol a vasárnapi istentiszteletet követően általában társadalmi közbeszéd zajlik. A cinterem nyilvános tér, amely mindig fizikai határral bírt, az ebben való mozgástér társadalmilag szabályozott.

Ahogy Gagyi József is írja, a nyáradkarácsonfalvi református templommal szembeni egykori földesúri kastély az egyik legnagyobb társadalmi státussal bíró cigány család tulajdonába került. A cinterem bejárata és az egykori földesúri uradalomba való bejárat egymással szemben van, gyakorlatilag a főút vonala választja el őket. Tehát a cinterem mint szakrális és nyilvános közösségi tér fizikai határait elvesztette, illetve a társadalmi beszéd helye és ideje eltolódott. Mindez nem konfliktusos helyzet, hanem a cintermet övező fizikai tér egyszerűen mentális térré alakult át, ahol az átjárások és belépések ideje, mezeje kötetlenebb. A tér átalakulását befolyásolta a cigány és magyar közösség közötti felekezeti különbség is. A cigány közösség adventista szokásoknak megfelelően a szombatot ünnepli, illetve fogadja el a hét utolsó napjának, a református magyar közösség pedig a vasárnapot. Tehát a tér időbeli szakrális jelentősége eltér a közösség vallási meggyőződése szempontjából, ennek ellenére a kölcsönös tisztelet jellemzi az egymás terébe való belépések gyakorlatát.

A centrális tér valójában a profán teret jelenti. Az egykori polgármesteri hivatalt övező tér és a falu centrális részébe belenyúló egykori szövetkezeti bolt és kocsmá (büfé) közötti körülbelül nyolcszáz méteres szakasz mára a legközkedveltebb nyilvános tér. Ez a szakasz a főút két oldalát jelenti. A főútvonal napjainkban igen-igen forgalmas, ugyanis az E60-as nemzetközi útvonal Marosvásárhelyt kikerülő szakasza, tehát a külső megmutatkozás szempontjából igen fontos a cigány közösség számára, éppen ezért az elit réteg igyekszik itt vásárolni magának házat.

A magyarság ebben a térben napjainkban csak pár házzal és telekkel van jelen. Az

elit családok ebbe a térbe való bekerülésük érdekében –(kész)penzben kifejeződő – gazdasági potenciáljukat teljesen felhasználva, szinte kivétel nélkül rálicitáltak a közösség számos szerényebb gazdasági erővel rendelkező családjára. Ebben a térben a már meglévő magyar–cigány szomszédsági kapcsolatokat övező kölcsönös bizalmat sok cigány család elvesztette. A magyar családok hirtelen megugró házeladási kedve (amely egyes arányban áll a házért ajánlott legnagyobb összeg értékével) egyes esetekben semmisnek nyilvánította a szomszédsági előnyt, amely eddig sok szerényebb gazdasággal rendelkező cigány családnak prioritást jelentett a házvásárlás terén.

Az elit napjainkra annyira biztosította a saját maga tereit, hogy az oda való beköltözés már független a magyar családok házeladási kedvétől. Napjainkra az elit által uralt terekben gyakorlatilag nincs eladó ház, vagy ha mégis, akkor az elit család szimbolikus státusa érvényesül a tér felett, amelyet íratlan szabályként a közösség neki tulajdonít. Az így kialakult tereket a cigány és magyar közösség egyaránt a nemzetségi ágazatok nevének tartja számon (Ruszki utca, Zoltánék utcája stb.).

Társadalmi alá- és fölrendeltség a közösségek együttélési viszonyaiban

A jelenlegi együttélési viszonyok sok esetben a magyar közösségnek a cigány közösségre való ráutaltságát jelzik. Éppen ezért a tanulmány további részében az együttélési viszonyokat elsődlegesen cigány–magyar viszonyoknak ítélem. A magyar–cigány együttélési viszony felborulása, a gazdasági alapú szimbiózis részleges felcserélődése bizonyos társadalmi formulák szándékos felcserélését jelenti mindkét részről.

A magyar közösség cigány közösségre való társadalmi ráutaltságának jele, hogy bizonyos magyar családok besegítenek a cigány családok háztartásában. Legjellemzőbb, hogy a jó háziasszony hírében álló magyar nők akár permanensen átvállalják a házimunkát egyes cigány elit családokban. A férfiak pedig az udvar rendben tartásban segítenek.

A polgárosultabb és főleg jó hírnévnek örvendő adventista cigány családoknál „bedolgozni” a magyar közösség számára egyáltalán nem degradáló. Az időszakos vagy állandó munkavállalás bizonyos cigány családoknál sokaknak kitűnő nyugdíjpótlék, de akár a megélhetés költségeit is fedezheti. Az anyagi ráutaltság önmagában nem feltétlenül indokolja a gazdasági értelemben vett függő viszonyt, ehhez hozzájárul a karácsonfalvi cigányság társadalmi, kulturális képének megváltozása, illetve az, ahogy a cigányság egy részének önképét fejezi ki és támasztja alá a magyar közösség felé. A cigányság egy része ez esetben a legjobb hírnévnek örvendő adventista családok körét jelenti. Az adventista vallás gyakorlatában rejlő praxisok nemcsak a hitéleti formákat alakítják, hanem a hétköznapok megélésére is hatással vannak. A közösség informálisan meghatározza, hogy milyen, illetve milyennek kell lennie egy adventista gábornak: „Szappan és víz [...] A Jó Istennek a gyermekei csak akkor vagyunk, ha tiszták vagyunk. Má mi cigányok is ilyenek voltunk, hogy nem jól cselekedtünk. Na [...] sok a sátáni dolog, de én megismertem az igazságot, s mindenkinek meg kell, mer az igazság a Szombat.”²

„A Szombat a karácsonfalvi cigányság számára nemcsak a hét utolsó napját jelöli, hanem egy olyan vallási kontextusban bontakozik ki, ahol a tér- és időszerkezet meg bomlik. A Szombat a megtisztulás napja, a nap, amikor bármiféle olyan interakció, amely kereskedelmi kapcsolatot feltételez, kizárásra kerül, vagyis kezdődően a Péntek naplementével, egészen Szombat naplementéig tartó időszak, integrálja azt a fajta mentális, szociális, társadalmi elhatárolódás aspektusait, amellyel jelölni kívánja a karácsonfalvi cigányság saját önképét.” (Lásd bővebben Simon 2004:79.)

Ez a fajta új szociális önkép új identitásszimbólumokkal telíti a karácsonfalvi gábor közösséget. Az új gábor identitás szimbólumai valamelyest semlegesítik az általános előítéleteket (a cigányok bűnözők, civilizálatlanok, továbbá a feketepiac hiénái stb.), de megszüntetni nem tudják. A karácsonfalvi gáborokról alkotott pozitívabb kép napjainkban mikroregionális szintű (értsd ezen a Nyáradkarácsonfalvához közigazgatási értelemben hozzátartozó nyolc települést). A szomszédos településekről már nem egy esetben magyar asszonyok is vállalnak háztartásvezetést karácsonfalvi gábor családoknál. De ugyanígy mikroregionális szintű a gábor családoknál vállalt hol rövidebb, hol hosszabb távú sofóri állás, amely sok magyar egyén számára egzisztenciális alap.

A karácsonfalvi gáborok közössége napjainkra teljes mértékben elhatárolta magát a mikrorégió más gábor közösségeitől, annak ellenére, hogy a környező falvak cigány közösségeivel eredetileg azonos etnikai csoporthoz tartoztak. A vagyoni differenciálódás a karácsonfalvi közösség javára oly nagyfokú, hogy kizár mindenfajta egyenlőségelvű társadalmi kapcsolatot. Vagyis jelenleg a magyarság mellett egyes cigány közösségek tagjai is munkát vállalnak karácsonfalvi gábor családoknál. Somosd cigány közösségének leginkább elszegényedett tagjai azok, akik rendszeresen munkát vállalnak Karácsonfalván. A cigány közösség élesen megkülönbözteti az általuk vállalt munkát a magyarok által végzett munkától. A háztartásbeli munkák igénytelenebb részeit bízzák a szomszéd falusi cigányokra (szőnyegmosás, udvarseprés, sánctakarítás, szeméthordás stb.).

A szomszéd falusi cigány közösségekkel való társadalmi kapcsolattartási stratégiákból kiemelendő Folyfalva esete. Folyfalva az a település, amely Karácsonfalvával leginkább összenőtt, nem véletlenül, ugyanis Folyfalva Karácsonfalvával mindig is egy egyházközséget alkotott, a két közösség egy templommal rendelkezik. A két település közötti fizikai határt csakis a helybeliek tartják számon.

A karácsonfalvi cigány közösség egy közepes vagyonnal rendelkező rétege a falu nyugati részén napjainkra egy saját, beélt területű nemzeti körrel rendelkezik. Az elit szempontjából viszont ez a falurész szimbolikusan félreértékelt terület. E falurész közvetlenül határos Folyfalvának a lokális közösség által számon tartott határával (Városi út). Napjainkban Karácsonfalva e szimbolikusan félreértékelt területéről (de más félreértékelt területekről is) egyes családok Folyfalva „centrumnak” ítélt területén vásároltak házat maguknak. Az eredetileg Folyfalván lakó közösség nem hagyja reflektálatlanul a belépést, folyamatos házvásárlási akcióval válaszol, illetve igyekszik ezáltal megtartani saját területét. Ez a folyamat a karácsonfalvi cigány–cigány kapcsolatokat jellemző térfelosztási gyakorlatokhoz kísértetiesen hasonlít, de egyelőre még a kezdeti stádiumban van. A terület felosztásának gyakorlatai viszont itt is magukon viselik a vagyoni-társadalmi státus külső reprezentációs jegyeit. Vagyis mára már Folyfalván sem mindegy, hogy melyik gábor család hol és mekkora házzal rendelkezik.

Zárszó helyett

A karácsonfalvi gábor közösség vagyoni-társadalmi státusának további kutatását pontosan a szomszéd falusi cigány közösségekkel fenntartott/fenntartható társadalmi kapcsolatok formáinak elemzése jelenti. Előreláthatólag a karácsonfalvi gábor közösség szomszéd falusi cigány (gábor cigány) közösségekkel fenntartott társadalmi interakcióinak határai kitolódnak. Kérdés, hogy a karácsonfalvi gábor közösség társadalmi modelljét érvényesíteni tudja egy másik közösségben, vagy csak egyszerűen etalonként szolgál. Kutatás tárgya marad továbbra is, hogy a karácsonfalvi közösség mikrorégió belüli társadalmi primátusa, centrumjellege miként marad fenn, az alá- és fölérendeltségi viszonyokat miképpen stabilizálja, illetve az, hogy a szomszéd falusi gábor közösségek adventista vallásra való áttérése mennyire dezideologizálja a karácsonfalvi gábor közösség identitásgyakorlatának egyedüliségét.

JEGYZETEK

1. Itt meg kell jegyezni, hogy a településen kutatva több interjúalanyom is megerősítette cigány és magyar részről egyaránt, hogy a főút mellé Gábor Bánó családja (Hátátá, ahogy a helyi cigány közösség mintegy megkülönböztető jelzővel hívja a családot) költözött be elsőként a faluba, valamikor az 1970-es évek közepén.
2. Gábor Bánó nyárádkarácsonfalvi lakos. Gyűjtötte: Simon Zoltán, 2004. december 27. (Kézirat.)

IRODALOM

BARABÁS LÁSZLÓ

1997 A magyar kisebbség kialakulása Karácsonfalván. Cigány identitás és magyar-cigány egymásmellettiesség. *Keresztény Szó* 8(4):29–31.

BERTA PÉTER

2005a Az értékek etnicizálása – az etnicitás értéke. A presztízstárgy-gazdaság mint etnikai identitásgyakorlat az erdélyi gáborok között. *Tabula* 8(2):171–200.

2005b A társadalmi nemek közötti státuskülönbség ideológiai egy erdélyi roma (gábor) közösségben. *In Ethno-lore*. Vargyas Gábor, szerk. 71–154. Budapest: Akadémiai Kiadó. /Az MTA Kutatóintézetének évkönyve, 22./

BURKE, PETER

2001 A történelem mint társadalmi emlékezet. *Régió* 12(1):3–22.

GAGYI JÓZSEF

2002 A kicsi cigány és társai. *In Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön*. Bodó Julianna, szerk. Csíkszereda, Pro-Print.

OLÁH SÁNDOR

1996 Szimbolikus elhatárolódás egy település cigány lakói között. *In* Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány–cigány kapcsolatokról. Gagy József, szerk. Csíkszereda, Pro-Print.

SIMON ZOLTÁN

2004 Objektív vizsgálat a nyárádkarácsonfalvi cigányság gazdasági élethelyzetének függvényében, és az ebből adódó elhatárolódási aspektusok a cigány–magyar együttélésben. *In* Kultúrák között. Az I. és II. Interkulturális Diákkonferencia válogatott előadásai. Deák István – Kabai Lóránt – Mizser Attila, szerk. 70–83. Miskolc, ME BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék.

2006 „Szappan és víz”. A karácsonfalvi cigányság vallásos életének vizsgálata a Hetedik Napot Ünneplő Adventista Egyház térnyerésének vonzatában. *In* Ünnepi tanulmányok Szigeti Jenő 70. születésnapjára. Daniel Heinz – Fazekas Csaba – Rajki Zoltán, szerk. 278–299. Miskolc, Bíbor.

TESFAY SÁBA

é. n. Halottak napja és vallási tér a gábor közösségben. Internetcím: http://www.mtaki.hu/docs/tesfay_saba_halottak_napja.rtf.

ZOLTÁN SIMON

Transylvanian Gabor Roma. Representations of wealth and processes of space transformations in Nyárádkarácsonfalva

The Roma community in Nyárádkarácsonfalva builds a special group of the Gabor Roma in Transylvania. They very soon have produced a peculiar kind of religious, social and cultural praxis that distinguish them from other Roma groups. The developing of this social space as a form of self-representation is a thoroughly intentional move, which is nonetheless far from being conflict-free. One line of conflict during the process of self-representation resides in an outward movement, that is inherent in the relationship between Hungarian and Roma, the other focuses inward and is shown in the internal relations among Roma. This essay aims at depicting this ethnocultural process.